

ABULG'OZI BAXODIRXONNI IJODKOR SIFATIDA O'RGANISH.

Abduvohidov Behruz

*Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti
2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abulg'oziy Baxodirxonning yetuk davlat arbobi balki mukammal tarixnavs sifatida ham o'rganamiz. Abulg'oziy Baxodirxon ijodini o'rganish O'rta Osiyo qolaversa Yevropa mamlakatlarida ham o'rganilib ilmiy tadqiq qilinganligini shu bilan bir qatorda g'arb olimlari P.P.Ivanov va A.K.Borovkovlar hamda B.V.Lunin "O'rta Osiyo tarixidan ocherklar" risolasida, B.V. Bartold "Madaniy hayot tarixi" kabi asarlarida ham Abulg'ozi Bahodirxonning ijodiga yuqori baho berganlar.*

Kalit sozlar: *"Shajarayi turk", Abulg'ozi Bahodirxon, Bayoniy "Shajarai Xorazmshohiy", sharq va g'arb tarixchilari.*

Mashhur adib, tarixchi olim va davlat arbobi, turkiy xalqlar shajarasining yaratuvchilaridan. Abulg'ozi Bahodirxon Xiva xoni Arabmuhammad oilasida 1603- yil 23-avgustda tug'ildi. Abulg'ozi Bahodirxon xon oylasidan bo'lishiga qaramay u ham davlat ishlari ham ijod bilan shug'ullangan. Abulg'ozi Bahodirxon qat'iyatli talabchan hukmdor sifatida mamlakatda adolat va birdamlikni qaror toptirish yo'lida fidoiylilik ko'rsatgan shaxsdir. Abulg'oziyning bizga uchta asari yetib kelgan: "Manofe' ul-inson"bu asarida 120 dan ortiq kasalliklar va ularni davolash usullari haqida, "Shajarai tarokima"asarida turkman xalqi ajdodlari haqida, "Shajarai turk"asaruda o'zbek urug'lari qolaversa urug'lar etnogeneziyasi haqida malumot bergan[2:57b].

Abulg'oziy Baxodirxonning iste'dod qirralari rang barang. Bu haqida "Shajarai turk" asari muqaddimasida uning o'zi batafsil so'zlaydi: "Bu faqirg'a xudoyi taolo inoyat qilib ko'p nimarsa berganturur. Xususan uch hunar berganturur. Avval sipohgarlikning qonuni va yo'sinukim, nechuk otlanmoq va yuramak va yovga yasoq yashamoq, ko'p birlan yuruganda nechuk qilmoq, oz birlan yuruganda nechuk qilmoq, do'stg'a, dushmang'a nechuk so'zlashmak. Ikkinchi masnaviyot va qasoyid, g'azaliyot, va muqattaot va ruboiyot va barcha ash'orni fahmlamaklik, arabiy forsiy va turkiy lug'atlarning ma'nosini bilmaklik. Uchinchi, Odam ahlidin to bu damgacha Arabistonda Eron va Turonda va Mo'g'ilistonda o'tgan podshohlarning otlari va umrlarining va saltanatlarining kam va ziyodin bilmaklik". [3:124-126b]

Abulg'ozi Baxodirxon serqirra iste'dod sohibi,ayniqsa, tarix ilmida noyob qamrovga ega shaxs sifatida hurmat qozongan.U o'tmish va tarixning kelajakdagi davlat boshqaruvidagi o'rnini chuqur tushungan. Abulg'oziy Baxodirxon o'zidagi salohiyatdan foydalanib ajdodlari tarixini yozishga jazm etadi: "Bizning ota va aqalarimizning beparvoliqi va Xorazm xalqining bevuqfligi, bu ikki sababdin, bizning jamoatimizni Abdullaxonning otalari birlan to bizga kelguncha tarixlarini bitmay

erdilar. Bu tarixni bir kishiga taklif qilali deb fikr qilduq. Hech munosib kishi topmaduq. Zarur bo'ldi, ul sababdin o'zimiz aytduq" deb asarida yozadi. [4:324-325b]

"Shajarai turk" da asarning yozilish tarixi, sabablari va maqsadi haqida ma'lumot beradi. Shu o'rinda muallifning ko'p fazilatlari ochiladi. Tarixni, tilni mukammal bilishi, til sofligini saqlash madaniyati yaqqol namoyon bo'ladi. Abulg'oziy Baxodirxon o'zining "Shajarayi turk" asarida Xiva xonligining ijtimoiy iqtisodiy, madaniy hayoti, xonlarining tashqi siyosati, hamda chet davlatlar bilan aloqalari hamda oz davri bilan paytda ozidan avvalgi davr haqidagi muhim ma'lumotlarni ham bayon etadi. Shu sababli bolsa kerak asar sharq olimlari bilan bir qatorda garb tarixchi olimlarini ham qiziqtirib qoygan[1:205 b]. Abulg'oziy Baxodirxonning hayoti va ijodi, asarlari Sharq tarixchi olimlarining diqqat etiborida bo'lgan. Jumladan, Abulg'oziy Bahodirxonning "Shajarai turk" asari xususida ilmiy izlanishlar olib borgan olimlardan Munis va Ogahiyning "Firdavsul-iqbol" asarida Ya.G'.G'ulomov "Xorazmning sug'orilish tarixi" Bayoniy esa "Shajarai Xorazmshohiy" kitobida nihoyatda yaxshi fikrlar bildirganlar. [2:98b] Shuningdek, M.I.Yo'ldoshev "Xiva xonligida yer egaligi va davlat tuzilishi" asarida, Tarixchi olim H.Xudoynazarovning Abulg'oziy Bahodirxon hayoti va ilmiy faoliyatini o'rganishga doir tadqiqotlari ayniqsa diqqatga sazovor."Abulg'oziy Bahodirxon tarixchi va adib", shuningdek, "Shajarai turk" va uning o'rganilishi asarlarida Abulg'oziyxonning ilmiy merosi, hamda uning Xiva xonligi tarixida qo'shgan hissasi haqida so'z yuritilgan. Q.Munirov "Munis, Ogahiy va Bayoniyning tarixiy asarlari", B.A.Ahmedov "Ko'chmanchi o'zbeklar davlati" kabi asarlarida ham Abulg'oziy Bahodirxonning ijodiga yuqori baho berganlar.Bu paytda esa yevropalik olimlar ham oz diqqat etiborlarini Abulg'oziy Bahodirxonning asarlariga qaratishgan edi. Abulg'oziyning hayoti va ijodi, asarlari Sharq tarixchi, olimlari bilan bir qatorda rus va boshqa chet el olimlarining ham diqqat etiborida bo'lgan. Jumladan, rus tarixiy adabiyotlarida chet tillardan tarjima qilingan asarlar qatoriga 1770- yildan "Shajarayi turk" asari ham qo'shiladi. Abulg'oziyxonning "Shajarai turk" asari 1825-yilda Qozonda Rumyansev, 1854-yilda G.S.Sablukov, 1871 -yilda P. I.Demizonlar tomonidan bir necha marotaba rus tilida nashr etiladi. "Shajarayi turk" ning rus tiliga tarjimasini Rossiya oliy o'quv yurtlarida Sharq xalqlari tarixi va tilini o'qitish ishiga ham ijobiy ta'sir etdi. Masalan, Qozon Davlat dorilfununining professori I.N.Berezin turkiy xalqlar tarixini o'qitishda Abulg'oziy Baxodirxonning asarlariga ham tayangan."Turk xrestomatiyasi" nomli kitobi va dorilfunun talabalariga o'qigan ma'ruzalarida "Shajarayi turk" tayanch manbai bo'lib xizmat qilganligini olimning o'zi ta'kidlaydi . . B.Ahmedov, Q. Munirov, K. Yusupov, M. Yo'ldoshev kabi olimlarimiz o'z asarlarida Abulg'oziy Bahodirxonning ma'lumotlaridan keng foydalanishgan. A. Kononov, A.M.Shcherbak S.I. Ivanov kabi olimlar ham tilshunoslikning turli muammolarini yechishda Abulg'oziy asarlariga tayanganlar. Ozod Sharafiddinov, M. Yunusov, V Abdullayevlar adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etishdan. Abulg'oziy Bahodirxon asarlarining O'zbekiston FA Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida bir qancha qo'lyozma nusxalari mavjud.Qo'lyozma nusxalar 7668,1223,4017 raqamlari ostida saqlanadi. [1:200b]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abulg'oziy Baxodirxon "Shajarayi turk". Toshkent. 1992.
2. Abulg'oziy Baxodirxon "Shajarai tarokima". TOSHKENT. 1995.
3. Muxammadrizo Ogaxiyning "Firdavsul iqbol". Toshkent 2010.
4. G'.G'ulomov "Xorazimning sugorilish tarixi". Toshkent 1959.